

JAZYKY NA PAPIEROVÝCH PLATIDLÁCH MNOHONÁRODNÝCH ŠTÁTOV NA PRÍKLADE ČESKO-SLOVENSKA A SOVIETSKEHO ZVÄZU¹

ISTVÁN CSERNICKÓ* – CSILLA FEDINEC**

*Zakarpatský maďarský inštitút Františka II. Rákocziho, Berehovo, Ukrajina

*Fakulta moderných filológií a spoločenských vied Panónskej univerzity, Veszprém,
Maďarsko

**Inštitút pre výskum menšín, Výskumné centrum spoločenských vied, Budapešť,
Maďarsko²

CSERNICKÓ, István – FEDINEC, Csilla: Languages on banknotes of multinational states on the example of Czechoslovakia and the Soviet Union. *Jazykovedný časopis (Journal of Linguistics)*, 2022, Vol. 73, No 2, pp. 213 – 231.

Abstract: Along with portraits of historical figures, images relating to the culture and history of a particular nation, the presence (or absence) of languages on banknotes is also an element of symbolic politics and part of the manifestation of the language policy of a particular state. In this paper, banknotes are seen as an element of the linguistic landscape, and the linguistic landscape – as a reflection of language policy, its peculiar public expression. This paper analyses the way in which the text displayed on multilingual banknotes constructs and reproduces linguistic hierarchies, reflecting the relative status of the languages within two multi-ethnic states: the Czechoslovak Republic and the Soviet Union. The study explores which languages were represented in the inscriptions of the various series of banknotes issued, based on the assumption that banknotes participate in the official language practices constituting the linguistic landscape and as such mediate language ideologies. The authors conclude that even multinational states that issue multilingual banknotes guarantee that the state language should be in a dominant position.

Key words: Czechoslovak crown (koruna), Soviet ruble, linguistic landscape, language policy, nations and nationalities, territorial principle

1. ÚVOD

Papierové platidlá majú vlastnú hodnotu, ktorú tvoria náklady na návrh a na výrobu, ale nemajú vnútornú hodnotu: výmenná hodnota počas ich používania je závislá od mnohých faktorov, ktoré patria do pôsobnosti ekonomickej vedy. Papierové platidlá možno skúmať aj z hľadiska ich historického vývoja, estetického zvlášť či symboliky a súvisiacich významových obsahov. Predmetom nášho výskumu je jazyková analýza textov na bankovkách a štátovkách, odhalenie súvislostí, ktoré vysvetľujú symbo-

¹ Do slovenčiny preložila Eleonóra Sándor.

² * Zakarpatskij ugors'kij institut imeni Ferencza Rakoczi II. Berehovo, Ukraïna

* Pannon Egyetem Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar, Veszprém, Magyarország

** Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet, Budapest, Magyarország

lický význam uvádzania a vypúšťania textov na papierových peniazoch. Význam a miera hotovostného peňažného obehu v 21. storočí síce stále klesá, no jednotlivé štáty stále pripisujú veľký význam symbolom na papierových platidlách. Popri portrétoch historických osobností a vyobrazeniach odkazujúcich na kultúru či históriu daného národa aj jazyky použité (resp. nepoužité) na bankovkách a štátovkách sú súčasťou symbolickej politiky, spolupodieľajú sa na stvárnení politiky daného štátu (Raento – Hämäläinen – Ikonen – Mikkonen 2004, s. 930; Sebba 2013, s. 104).

Porovnávací prehľad použitých – a nepoužitých – jazykov na papierových platidlách nám poskytne možnosť preskúmať, ako sa chce vládnuca moc prezentovať pred domácou a medzinárodnou verejnosťou (Veselkova – Horvath 2011, s. 237). To, ktoré jazyky sa môžu objaviť a akým spôsobom sa objavujú v široko chápanej jazykovej krajine, naznačuje politické snahy daného štátu a poskytuje informácie o ideológiách moci. Prostredníctvom analýzy niektorých segmentov jazykovej krajiny možno vystopovať symbolické posolstvá, ktoré chce vysielat' vládnuca elita formujúca v danom čase politiku (Kroskriety 2000). Jazyky na papierových peniazoch skúmame ako symboly, resp. ukážeme, ako štáty tieto jazyky používajú na sprostredkovanie politických odkazov.

Výskum jazykovej krajiny sa zintenzívnil v 90. rokoch 20. storočia (Gorter 2000; Szoták 2018). Pojem jazykovej krajiny definovali autori Landry a Bourhis; táto autorská dvojica použila prvýkrát pojem na verejne dostupné nápisy (označenia obchodov, názvy miest, názvy ulíc a pod.) (Landry – Bourhis 1997). Výskum jazykovej krajiny sa presadil ako samostatná vedecká disciplína, v rámci ktorej boli publikované nespočetné štúdie. Bádajúci vytvárali nové definície, rozširujúc tým priestor výkladu. Najširšiu definíciu vypracovali autorky Shohamy a Waksman, ktoré do pojmu jazykovej krajiny zahrnuli všetky možné diskurzy na verejných priestranstvách: texty, obrazy, predmety, ľudské bytosti a ich umiestnenie v čase a priestore (Shohamy – Waksman 2009).

Niektorí autori rozlišujú medzi jazykovou krajinou – „linguistic landscape“ (podstatné meno) a jej vytváraním – „linguistic landscaping“ (gerundium) (Itagi – Shailendra 2002). Kým gerundium označuje proces návrhu a výroby verejných označení opatrených nápismi v určitom jazyku, podstatné meno sa vzťahuje na výsledok procesu. V našej štúdií použijeme celosvetovo rozšírený a známy pojem „linguistic landscape“ pri historickom výskume papierových platidiel.

Aj keď hlavnou funkciou znakov na papierových platidlách je číselné vyjadrenie výmennej hodnoty, okrem tejto číslicou vyjadrenej nominálnej hodnoty môžu byť nositeľmi symbolických rolí aj ďalšie (textové) nápisy, ktoré sú pre bežných užívateľov takmer úplne nepodstatné. Ukážeme to na príklade analýzy medzivojnovnej československej koruny a sovietskeho rubľa. Teoretickým rámcom pre takúto analýzu je nesporný fakt, že papierové peniaze sú súčasťou jazykovej krajiny (Sebba 2013; Csernicskó – Beregszászi 2019).

Nápisom v jazykovej krajine sa pripisujú dve funkcie: *komunikatívna* a *symbolická* funkcia (Backhaus 2007, s. 35). Komunikatívna funkcia bola dlho dôležitejšia ako symbolická. Ľudia vyhotovovali informačné nápisy v jazykoch, ktoré ovládali, resp.

o ktorých predpokladali, že ich ovládajú adresáti daných informácií. Prístup k jazykovej krajine sa radikálne zmenil ku koncu 19. storočia pod vplyvom európskej národnej romantiky a idey národného štátu (Cenoz – Gorter 2006). Odvtedy sa v Európe postupne presadila prax, podľa ktorej verejné nápisy v úradnej, obchodnej, ale aj v občianskej a čiastočne v cirkevnej sfére odzrkadľujú jazyk aktuálne vládnuceho národa. Ako si európske národné štáty postupne získali nezávislosť, nasledovalo rituálne odstraňovanie ďalších jazykov zo symbolického verejného priestoru. Zmeny politickej moci modifikovali jazykovú krajinu, dominantné postavenie získal jazyk vládnuceho národa, privilegované jazyky predchádzajúceho obdobia sa často vytláčali z verejného priestoru. Tieto procesy potvrdzujú symbolickú funkciu odstraňovania jazykov.

V našej analýze skúmame papierové peniaze dvoch multietnických federálnych štátov. Československá republika a Sovietsky zväz sa na politickej mape sveta objavili takmer súčasne a takmer súčasne sa rozpadli na menšie národné štáty. V štúdiu ukážeme, že zobrazenie niektorých jazykov na papierových platidlách, resp. ich odstránenie, neslúži na informovanie používateľov peňazí; na to by stačilo uvedenie nominálnej hodnoty v podobe jazykovo „neutrálnej“ číslice. Uvádzanie textov v určitom jazyku má skôr symbolickú funkciu. Poukážeme aj na to, že výpovednú hodnotu má nielen používanie niektorých jazykov na bankovkách, ale aj to, ktoré jazyky na nich chýbajú, resp. ktoré z nich boli odstránené. Predpokladáme, že všetko má svoj význam: aj to, čo sa javí, aj to, čo nie. Naš výskum sa teda sústreďuje na symbolickú, a nie na komunikatívnu funkciu jazykovej krajiny.

V našej štúdiu primárne využívame tradičnú, kvantitatívnu metódu výskumu jazykovej krajiny (Gorter 2018), ale odvolávame sa aj na výsledky kvalitatívneho výskumu. V tomto prípade sa v rámci našej analýzy budeme opierať o práce A. Jaworského a C. Thurlowa (Jaworski – Thurlow 2010) a A. Pennycooka (Pennycook 2017) a zameriame na semiotickú analýzu prvkov jazykovej krajiny.

2. ČESKOSLOVENSKÁ KORUNA

Zvláštnosťou založenia československého štátu po prvej svetovej vojne bolo, že sa tzv. historické krajiny Českej koruny (Česko, Morava a Sliezske) začlenili do nového štátu na základe historického verejného práva, Slovensko bez predchádzajúcej štátnosti na základe prirodzeného práva, kým Podkarpatská Rus – vo forme istého nepriameho sebaurčenia – na základe práva na pridruženie. Rozdiely v právnych základoch sa prejavili aj v regionálnej štruktúre a etnickom zložení štátu. Ústava z r. 1920 definovala republiku ako národný štát bez zmienky o menšinách. V konečnom dôsledku sa po vojne, vedenej v mene sebaurčenia, k ideálu národného štátu najviac priblížili porazené krajiny Rakúsko a Maďarsko, kým Česko-Slovensko³

³ V práci uvádzame jednotne názov štátu so spojovníkom Česko-Slovensko, ktorý odkazuje aj na obdobia, keď sa tento názov písal spolu. Adjektívnu podobu v názve Československá republika a v spojeniach s apelatívmi píšeme bez spojovníka.

bolo národným štátom podľa francúzskeho a britského vzoru (Zbynek 2000, s. 51). Okrem štátnych symbolov zaviedla nová republika aj vlastnú menu.

Nová mena Československej republiky, československá koruna, bola zavedená zákonom „č. 187 ze dne 10. dubna 1919“.⁴ Nahradila korunu Rakúska-Uhorska. Je zaujímavé, že prvá samostatná československá päťkorunová štátovka I. emisie, datovaná dňom 16. apríl 1919, vyšla s obrázkom navrhnutým Rakúsko-uhorskou bankou pre maďarskú stranu päťkorunáčky z 1. októbra 1918 (Rádóczy 1971, s. 23).

Všetky bankovky a štátovky emitované v Československej republike v medzivojnovom období boli viacjazyčné (Csernicskó – Beregszászi 2019).

Na štátovkách prvej emisie z r. 1919 dominoval český jazyk, líčna strana bola výlučne v češtine (obrázok č. 1). Na rubovej strane sa popri češtine objavil už aj jazyk slovenský, rusínsky/ukrajinský (cyrilikou), nemecký, poľský a maďarský (tabuľka č. 1). Boli to dominantné jazyky štyroch samosprávnych území, resp. jazyky najpočetnejších menšín – Česko (český), Moravsko-Sliezsko (český, nemecký, poľský), Slovensko (slovenský, maďarský) a Podkarpatská Rus (rusínsky/ukrajinský, maďarský). Napriek tomu, že v Česko-Slovensku boli Česi aj Slováci štátotvorným etnikom, podľa symboliky nových štátoviek mal slovenský jazyk podriadenú pozíciu (obrázok č. 2). Slováci namietali voči tejto praxi, ktorá jednoznačne fixovala dominantnú pozíciu českého jazyka, a žiadali, aby na lícnej strane niektorých papierových platidiel (napr. 10- a 50-korunáčky) bola výlučne slovenčina (Veselkova – Horvath 2011, s. 243). Zmena, reagujúca na protest Slovákov, prišla pri emisii bankoviek od r. 1926.

Tabuľka č. 1. Jazyk štátoviek I. emisie (Štátovky I. emisie, 1919).⁵

nominálna hodnota	rok emisie	jazyk na lícnej strane	jazyk na rubovej strane
1	1919	český	český, slovenský, rusínsky/ukrajinský, nemecký, poľský, maďarský
5			
10			
20			
50			
100			
500			
1000			
5000			

⁴ 187/1919 Sb. Zákon ze dne 10. dubna 1919, jímž se upravuje oběh a správa platidel v Československém státě a doplňuje se zmocnění ministerstva financí dané zákonem ze dne 25. února 1919, č. 84 Sb. z. a n. Dostupné na internete: <<http://www.papirovaplatidla.cz/historie/zakony-vyhlaskey-narizeni-vlady>> [cit. 06-09-2021].

⁵ Papirova platidla Československa 1918 – 1993, České republiky a Slovenské republiky 1993 – 2016. Dostupné na internete: <<http://www.papirovaplatidla.cz/>> [cit. 06-09-2021].

Obrázok č. 1. Lícna strana 20-korunáčky vzoru 1919 (s českým textom).

Obrázok č. 2. Rubová strana 20-korunáčky vzoru 1919; nominálna hodnota je uvedená v českom, slovenskom, rusínskom/ukrajinskom, nemeckom, poľskom a maďarskom jazyku.

V prvej polovici 20. rokov minulého storočia sa postupne začali vydávať štátovky II. emisie. Nápis na lícnej strane, podobne ako v prípade I. emisie, bol v českom jazyku (obrázok č. 3). Slovenský jazyk zostal v podriadenej pozícii medzi menšinovými jazykmi na rubovej strane (tabuľka č. 2). Podľa symboliky týchto štátoviek bol slovenský jazyk jedným z menšinových jazykov štátu (Бергсаци – Черничко 2020, s. 34).

Obrázok č. 3. Lícna strana 50-korunovej štátovky vzoru 1924 (s výlučne českým textom).

Tabuľka č. 2. Jazyky na štátovkách II. emisie československej koruny (Štátovky II. emisie, 1920 – 1923).⁶

nomi- nálna hodnota	rok emisie	jazyk na lícnej strane	jazyk na rubovej strane
5	1922	český	český, slovenský, rusínsky/ukrajinský, nemecký, maďarský
50	1924	český	
100	1920	český	český, slovenský, rusínsky/ukrajinský, nemecký, poľský, maďarský
500	1923	český	český, slovenský, rusínsky/ukrajinský, nemecký, maďarský

Na rubovej strane štátoviek II. emisie sa text popri češtine a slovenčine uvádzal už len v rusínskom/ukrajinskom, nemeckom a maďarskom jazyku, poľský text zmizol (obrázok č. 4). Poľský jazyk figuroval iba na 100-korunovej štátovke, ktorá bola vydaná ako prvá v rámci tejto emisie v r. 1920.

⁶ Papirova platidla Československa 1918 – 1993, České republiky a Slovenské republiky 1993 – 2016. Dostupné na internete: <<http://www.papirovaplatidla.cz/>> [cit. 06-09-2021].

Obrázok č. 4. Rubová strana 50-korunovej československej štátovky vzoru 1924; nominálna hodnota je uvedená v českom, slovenskom, rusinskom/ukrajinskom, nemeckom a maďarskom jazyku; poľský text zmizol.

Vypustenie poľského textu súviselo so zmenou politickej situácie. V r. 1919 medzi Česko-Slovenskom a Poľskom vypukol územný spor. Svoj nárok na mesto Český Těšín (po nemecky Teschen, po poľsky Cieszyn) a jeho okolie oznámilo novovzniknuté Česko-Slovensko, ale aj Poľsko, ktoré práve získalo späť svoju nezávislosť. Územie Tešínska so zmiešaným, ale väčšinou poľským obyvateľstvom bolo významné pre ložiská čierneho uhlia a preto, lebo tu (v mestečku Bohumín, po nemecky Oderberg, po poľsky Bogumin) bol jeden z najvýznamnejších železničných uzlov bývalej rakúsko-uhorskej monarchie. Územný spor vyvrcholil v januári 1919 v niekoľkodňovej vojne (tzv. sedemdná vojna). Konflikt nakoniec ukončil zâkrok Dohody, ktorá nechcela pripustiť vojnový konflikt medzi dvoma národmi, ktoré boli jej spojencami. 28. júla 1920 v Paríži na rokovaní Rady veľvyslancov (veľvyslanci hlavných mocností Dohody), ktorej predsedal francúzsky minister zahraničných vecí, vznikla dohoda⁷ o rozdelení sporného územia medzi Poľskom a Česko-Slovenskom vrátane rozdelenia mestečka považovaného za stredisko oblasti. Takto vznikol český Český Těšín a poľský Cieszyn (Tóth – Novotný – Stehlík 2012, s. 178). Po tomto konflikte už československá vláda nepovažovala za dôležité uvádzať poľské nápisy na novej korune (Бергсасі – Газдаг – Черничко 2020).

Na bankovkách vydávaných Národnou bankou československou od r. 1926 sa zmenilo uvádzanie českého a slovenského jazyka. Jazykové práva v Česko-Slovensku upravoval jazykový zákon, ktorý bol súčasťou ústavnej listiny. Podľa 1. § zákona č. 122 z 29.

⁷ Décision relative à Teschen, Spisz et Orava (Paris, 28 juillet 1920). Dostupné na internete: <<https://mjp.univ-perp.fr/traites/1920teschen.htm>> [cit. 06-09-2021].

februára 1920⁸ štátnym a úradným jazykom republiky bol jazyk „československý“. Režim používania jazykov podrobne upravilo nariadenie vlády č. 17/1926 zo 4. februára 1926,⁹ ktoré kodifikovalo viacjazyčnosť v Československej republike. Táto viacjazyčnosť sa prejavuje aj na bankovkách emitovaných centrálnou bankou (tabuľka č. 3).

Tabuľka č. 3. Jazyk nápisov na československých bankovkách (Bankovky NBČS, 1926 – 1939).¹⁰

nomi- nálna hodnota	rok emisie	jazyk lícnej strany	jazyk rubovej strany
10	1927	československý (slovenský)	československý (slovenský), rusínsky/ukrajinský, nemecký, maďarský
20	1927	československý (český)	československý (český), rusínsky/ukrajinský, nemecký, maďarský
50	1931	československý (slovenský)	československý (slovenský), rusínsky/ukrajinský, nemecký, maďarský
100	1932	československý (český)	československý (český), rusínsky/ukrajinský, nemecký, maďarský
500	1931	československý (slovenský)	[nápis KČ je skráteneý, takže nie je možné špecifikovať, či ide o slovenský alebo český jazyk] rusínsky/ukrajinský, nemecký, maďarský
1000	1933	československý (český)	československý (český), rusínsky/ukrajinský, nemecký, maďarský
1000	1935	československý (český)	československý (český), rusínsky/ukrajinský, nemecký, maďarský

Aj na bankovkách, ktoré boli dané do obehu po účinnosti vládneho nariadenia z r. 1926, bol na lícnej strane text len v jednom jazyku. Týmto jazykom však už nebola čeština, ale – v súlade s ústavou, ktorá kodifikovala ideológiu čechoslovakizmu, a v intenciách jazykového zákona a vládneho nariadenia – jazyk československý. „Československý jazyk“ mal však dva varianty – český a slovenský (Beneš 1916, s. 5; Beneš

⁸ 122/1920 Sb. Zákon podle § 129 ústavní listiny, jímž se stanoví zásady jazykového práva v republice Československé. Dostupné na internete: <<http://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgiyf6mjsjiwta>> [cit. 06-09-2021].

⁹ Vládní nařízení ze dne 3. února 1926, jímž se provádí ústavní zákon jazykový pro obor ministerstev vnitra, spravedlnosti, financí, průmyslu, obchodu a živností, veřejných prací a veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, pro veřejné korporace, podléhající těmto ministerstvům v republice Československé, jakož i pro úřady místní samosprávy. Dostupné na internete: <<http://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgi3f6mjxfuya&rowIndex=0>> [cit. 06-09-2021].

¹⁰ Papiřová platidla Československa 1918 – 1993, České republiky a Slovenské republiky 1993 – 2016. Dostupné na internete: <<http://www.papirovaplatidla.cz/>> [cit. 06-09-2021].

1917, s. 1; Masaryk 1925, s. 13). V západných častiach krajiny (v českých krajoch) sa používal jeden, na východe (v slovenských regiónoch) druhý variant (Shevelov 1986). Túto zásadu jednoznačne sformuloval § 4 jazykového zákona (zákon č. 122 z 29. februára 1920): „Užívajúce jazyka štátného, oficiálneho, úrady v onom území republiky, jež pred 28. říjnem 1918 náleželo ku královstvím a zemím na říšské radě zastoupeným, nebo ku království Pruskému, úřadují zpravidla po česku, na Slovensku zpravidla po slovensku.“¹¹ V zmysle tejto zásady „československý“ jazyk znamenal na bankovkách raz český, raz slovenský jazyk. Lícna strana bola jednojazyčná, na rubovej strane sa už neuvádzal samostatne český a slovenský nápis, ale len jeden z nich (obrázky č. 5 a 6). Na bankovkách s nominálnou hodnotou 10, 50, a 500 korún sa texty uvádzali v slovenskom jazyku. Na bankovkách nominálnej hodnoty 20, 100 a 1000 korún sa použil český jazyk na lícnej aj na rubovej strane. V tejto emisii sa teda slovenský jazyk už neuvádza medzi menšinovými jazykmi, ale ako jeden z variantov československého jazyka. Tým sa splnil cieľ Slovákov, ktorý chceli dosiahnuť už pri uvedení československého platidla do života. Takéto striedavé používanie rovnocenných jazykov charakterizuje napr. aj kanadský dolár: kým na 5-dolárovej bankovke sa nominálna hodnota píše najprv po francúzsky, potom po anglicky a názov národnej banky najprv po anglicky a následne po francúzsky, na desaťdolárovej je poradie jazykov presne opačné (Sebba 2013, s. 110 – 111; Бергсаси – Черничко 2020, s. 78 – 80).

Obrázok č. 5. Československý (v skutočnosti slovenský) text na lícnej strane 10-korunovej bankovky vzoru 1927.

¹¹ 122/1920 Sb. Zákon podle § 129 ústavní listiny, jímž se stanoví zásady jazykového práva v republice Československé. Dostupné na internete: <<http://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgiyf6mjsjiwta>> [cit. 06-09-2021].

Obrázok č. 6. Československý (v skutočnosti český) text na lícnej strane 20-korunovej bankovky vzoru 1927.

Na rubovej strane sa popri/pod štátnym jazykom uvádzala hodnota bankovky aj v rusinskom/ukrajinskom, nemeckom a maďarskom jazyku; poľský jazyk však (ako sme vyššie spomenuli) zmizol. Uvádzanie textu na bankovkách v menšinových jazykoch umožnil 2. odsek 13. článku nariadenia z r. 1926: „Hodnota papírových platidiel bude na rubu vyznačená podľa potreby tiež jazyky, jimiž mluví menšiny republiky Československé.“¹²

3. SOVIETSKY RUBEL

Po zvrhnutí ruského cárskeho režimu boli v období občianskej vojny v obehu viaceré prechodné platidlá, oficiálna mena Sovietskeho zväzu bola zavedená až v r. 1923. Do roku 1947 boli v obehu dva druhy papierových peňazí: červonec a rubel’.

Sovietske papierové platidlá boli od r. 1923 uvedené do obehu v desiatich sériách, šesť emisií sa uskutočnilo v medzivojnovom období, tri po 2. svetovej vojne a posledné platidlá boli uvedené do obehu už po rozpade Sovietskeho zväzu, v r. 1992. Platidlá z emisie v r. 1991 s nominálnou hodnotou 1, 3, 5, a 100 rubľov sa do obehu dostali v prvej polovici r. 1991, teda pred osamostatnením sa jednotlivých

¹² Vládní nařízení ze dne 3. února 1926, jímž se provádí ústavní zákon jazykový pro obor ministerstev vnitra, spravedlnosti, financí, průmyslu, obchodu a živností, veřejných prací a veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, pro veřejné korporace, podléhající těmto ministerstvům v republice Československé, jakož i pro úřady místní samosprávy. Dostupné na internete: <<http://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgi3f6mjxfuya&rowIndex=0>> [cit. 06-09-2021].

zväzových republík. Dvestorubľovku uviedli do obehu 30. novembra, päťstorubľovku 24. decembra (Michail Gorbačov sa vzdal funkcie prezidenta ZSSR 25. decembra), tisícrubľovku v marci 1992. Posledné vydanie štátoviek a bankoviek z r. 1992 už nebolo v našej analýze zohľadnené.

V r. 1923 až 1947 boli v obehu dva druhy platidiel – rubel' a červonec. Lícna strana papierových platidiel s výnimkou rubľových štátoviek vzoru 1925, 1926 – 1932 a 1934 je výlučne ruskojazyčná. S výnimkou rubľoviek vzoru 1923 ruskojazyčný text je aj na rubovej strane. Až na bankovky a štátovky vzoru 1991 je rubová strana vždy viacjazyčná – objavenie sa a zmiznutie jednotlivých jazykov odrzkadľuje zmeny v územnosprávnom usporiadaní, a to tak, že každú zväzovú republiku predstavuje jeden jazyk, až na Zakaukazskú socialistickú federatívnu sovietsku republiku. Za túto republiku sú od prvej emisie uvedené tie tri jazyky, ktoré sa po rozpade federácie v r. 1936 stali jazykmi nových zväzových republík – Gruzínska, Arménska a Azerbajdžanu.

Sovietsky zväz pri svojom vzniku v r. 1922 mal štyri republiky – ruskú, ukrajinskú, bieloruskú a zakaukazskú (4 zväzové republiky), v rokoch 1924 – 1936 sa k nemu pripojili ázijské republiky – turkménska, uzbecká, tadžická, kazašská a kirgizská, resp., ako sme vyššie uviedli, zakaukazská sa rozdelila na tri samostatné republiky (11 zväzových republík); v r. 1940 bola pripojená karelsko-fínska, moldavská, litovská, lotyšská a estónska republika (16 zväzových republík). V r. 1956 bola Karelsko-fínska republika začlenená do ruskej ako autonómna republika, čo je v administratívnej hierarchii nižší status. Takto od r. 1959 tvorilo Sovietsky zväz tých 15 zväzových republík, ktoré sa stali jeho nástupníckymi štátmi.

Pre prvé rubľovky z r. 1923 – 1925 (okrem trojrubľovky vzoru 1925) je charakteristické, že na ich lícnej strane bol text výlučne v ruštine, ale na rubovej až v piatich menšinových jazykoch: ukrajinskom, bieloruskom, gruzínskom, azerbajdžanskom a arménskom. To isté platí pre červonec (s výnimkou variantov s prázdnu rubovou stranou – tabuľka č. 4).

Nie je ťažké nájsť odpoveď na otázku, prečo sa práve tieto jazyky objavili na prvých sovietskych papierových peniazoch. V zmysle deklarácie a dohovoru o založení Zväzu sovietskych socialistických republík z 30. decembra 1922¹³ zväz založili štyri zväzové republiky. Úradným jazykom Ruskej sovietskej federatívnej socialistickej republiky bola ruština, Ukrajinskej sovietskej socialistickej republiky ukrajinčina, Bieloruskej sovietskej socialistickej republiky bieloruština, Zakaukazská sovietska federatívna socialistická republika mala tri úradné jazyky: gruzínsky, azerbajdžanský a arménsky.

¹³ Декларация и договор об образовании СССР. Государственный архив Российской Федерации. Ф. Р – 3316. Оп. 1. Д. 5. Л. 1 – 3. Dostupné na internete: <<http://raritety.rusarchives.ru/dokumenty/deklaraciya-i-dogovor-ob-obrazovanii-sssr>> [cit. 06-09-2021].

Tabuľka č. 4. Sovietske papierové peniaze v r. 1923 – 1928.

názov platidla	nominálna hodnota	rok emisie	jazyk na lícnej strane	jazyk na rubovej strane
rubľ	10 000	1923	ruský	ukrajinský, bieloruský, gruzínsky, azerbajdžanský, arménsky
	15 000			
	25 000	1924		
	1	1924		ruský, ukrajinský, bieloruský, gruzínsky, azerbajdžanský, arménsky
	3			
	5			
	3	1925		ruský, ukrajinský, bieloruský, gruzínsky, azerbajdžanský, arménsky
5	ruský		ruský, ukrajinský, bieloruský, gruzínsky, azerbajdžanský, arménsky	
červonec	1	1926	ruský	–
	2	1928	ruský, ukrajinský, bieloruský, gruzínsky, azerbajdžanský, arménsky	ruský, ukrajinský, bieloruský, gruzínsky, azerbajdžanský, arménsky
	3		1924	ruský
	5	1928	ruský	–

Ďalšie sovietske papierové peniaze boli dané do obehu v 30. rokoch 20. storočia. Na lícnej strane rubľov bol text v siedmich jazykoch: v ruštine, ukrajinčine, bieloruštine, gruzínčine, arménčine, azerbajdžančine a uzbečtine, na rubovej strane nebol žiadny text. Na rubľoch a červoncoch z r. 1938 bola síce líčna strana jednojazyčná (ruská), ale na rubovej strane sa popri spomenutých jazykoch objavil aj text v kazaštine, kirgizštine, tadžičtine a turkménčine (tabuľka č. 5). Pridanie nových jazykov bolo dôsledkom administratívnych zmien v krajine. Medzičasom totiž bola založená Turkménska SSR, Tadžická SSR, Kazašská SSR a Kirgizská SSR. Aj keď na území Zakaukazskej FSSR vznikli v r. 1936 ďalšie tri nové zväzové republiky (Gruzínska SSR, Arménska SSR a Azerbajdžanská SSR), vzhľad peňazí to neovplyvnilo, pretože ich úradné jazyky boli uvedené už na prvých sovietskych papierových peniazoch.

Tabuľka č. 5. Sovietske papierové peniaze v r. 1934 – 1938.

názov platidla	nominálna hodnota	rok emisie	jazyk na lícnej strane	jazyk na rubovej strane
rubeľ	1	1934	ruský, ukrajinský, bieloruský, gruzínsky, azerbajdžanský, arménsky, uzbecký	–
	3			
	5			
	1	1938	ruský	ruský, ukrajinský, bieloruský, gruzínsky, azerbajdžanský, arménsky, uzbecký kazašský, kirgizský, tadžický, turkménsky
	3			
	5			
červonec	1	1938	ruský	ruský, ukrajinský, bieloruský, gruzínsky, azerbajdžanský, arménsky, uzbecký kazašský, kirgizský, tadžický, turkménsky
	3			
	5			
	10			

Menovou reformou v r. 1947 červonec zanikol, v obehu zostal len rubeľ (Ломшин 2010). Na nových papierových platidlách sa znovu odzrkadľovali územnosprávne zmeny v Sovietskom zväze. Na lícnej strane rubľa bol už iba ruský text. Na rubovej strane bola napísaná nominálna hodnota už v šiestnástich jazykoch. K jazykom z predošlej emisie bola pridaná moldavčina, estónčina, lotyšтина, litovčina a fínčina (karelská) (tabuľka č. 6). Vďaka územným prírastkom sovietskeho impéria po 2. svetovej vojne totiž vznikli ďalšie zväzové republiky: Moldavská SSR, Estónska SSR, Litovská SSR, Lotyšská SSR a Karelsko-fínska SSR.

Tabuľka č. 6. Rubľovka vzoru 1947.

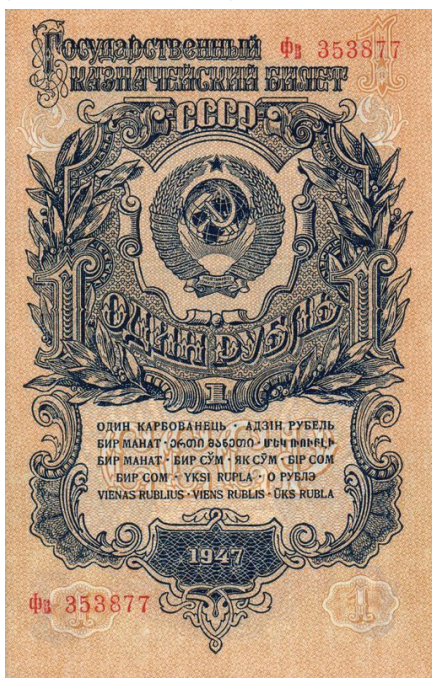
nominálna hodnota	rok emisie	jazyk na lícnej strane	jazyk na rubovej strane
1	1947	ruský	ruský, ukrajinský, bieloruský, uzbecký kazašský, gruzínsky, azerbajdžanský, litovský, moldavský, lotyšský, kirgizský, tadžický, arménsky, turkménsky, estónsky, fínsky (karelský)
3			
5			
10			
25			
50			
100			

Fínsky jazyk na rubli sa vysvetľuje existenciou Karelsko-fínskej SSR v r. 1940 – 1956 s hlavným mestom Petrozavodsk. Túto republiku však 16. júla 1956 degradovali, dostala štatút autonómnej socialistickej republiky v rámci Ruskej FSSR – odvtedy tvorilo ZSSR už len 15 zväzových republík (Cserniczkó 2019, s. 24 – 25).

Rubľovka vzoru 1947 sa používala do r. 1961. Jej špecifickosťou je, že na peňazoch emitovaných po menovej reforme v r. 1947 bola nominálna hodnota uvádzaná ešte v šesnástich jazykoch. Na rubľovkách vzoru 1957 sa zachovali všetky identifikačné znaky vrátane dátumu emisie (1947), avšak z rubovej strany bol odstránený jazyk degradovanej Karelsko-fínskej republiky.

Do ďalšej menovej reformy, ktorá sa uskutočnila v r. 1961, boli v obehu obidva druhy papierových peňazí: rubľovky vzoru 1947 so šesnástimi jazykmi, aj rubľovky vzoru 1957 (s dátumom z r. 1947) s pätnástimi jazykmi (Бергсаси – Черничко 2020, s. 57 – 60). Ako to vidieť na obrázkoch č. 7 a 8, na oboch jednorubľovkách je uvedený ako rok dania do obehу 1947. No kým na jednej (obrázok č. 7) ešte vidno fínsky text (v strede štvrtého riadku) na druhej (obrázok č. 8) už tento text chýba. Zmenu naznačuje aj zmenené poradie menšinových jazykov.

Образки ч. 7 а 8. Jednorубľовки с датумом 1947: на ехемплярї на лївей стороне под рускым текстом (с вачшїм пїсмом) је номїнальна һоднота уведеная в пятнатьїх, на правей уж лєн в штрнатьїх јазыкох; фїнскы текст бол одстранєнý.

Degradácia Karelsko-fínskej SSR bola politickým posolstvom. Zväzovú republiku založili po „zimnej vojne“ (po fínsky *talvisota*, po rusky *зимняя война*) medzi Sovietskym zväzom a Fínskom v r. 1939 – 1940. Jej vytvorenie bolo vybočením zo sovietskej administratívnej politiky. Podľa sovietskej ústavy totiž republiky so štatútom zväzovej republiky boli teoreticky samostatné štáty s (teoretickým) právom na vystúpenie zo Sovietskeho zväzu. Tento štatút mohli získať iba národy bez vlastného „materského“ štátu. Suverénne Fínsko však existovalo. V duchu politiky zmiernovania sovietsko-fínskeho napätia sa potom sovietsky generálny tajomník komunistickej strany Nikita Chruščov v r. 1956 rozhodol o začlenení Karelsko-fínskej SSR do Ruskej federácie. Zánik Karelsko-fínskej SSR zároveň znamenalo, že sovietske vedenie sa definitívne vzdalo anexie Fínska, ktoré získalo svoju nezávislosť v r. 1917.

Po menovej reforme v r. 1961 zostala na papierových rubľoch jednojazyčná ruská líčna strana, no používatelia týchto peňazí si mohli písomnú informáciu o ich nominálnej hodnote prečítať na rubovej strane popri ruštine aj v jazykoch 14 neruských zväzových republík (tabuľka č. 7). Texty boli uvedené v tomto poradí: ukrajinský, bieloruský, uzbecký, kazašský, gruzínsky, azerbajdžanský, litovský, moldavský, lotyšský, kirgizský, tadžický, arménsky, turkménsky a estónsky. Toto poradie sa zhodovalo s poradím, v akom sa zväzové republiky uvádzali v časti sovietskej ústavy definujúcej formu štátneho zriadenia. V Sovietskom zväze žili aj ďalšie početné jazykové menšiny, ich jazyky sa však na papierových peniazoch neobjavili: táto výsada patrila iba národom, po ktorých bolo pomenovaných 15 zväzových republík tvoriacich Zväz sovietskych socialistických republík (Aronin – Laoire 2012, s. 311; Csernicskó – Laihonon 2016, s. 15).

Tabuľka č. 7. Sovietsky rubel' po menovej reforme v r. 1961.

nominálna hodnota	rok emisie	jazyk na lícnej strane	jazyk na rubovej strane
1	1961	ruský	ruský, ukrajinský, bieloruský, uzbecký, kazašský gruzínsky, azerbajdžanský, litovský, moldavský, lotyšský, kirgizský, tadžický, arménsky, turkménsky, estónsky
3			
5			
10			
25			
50			
100			

Posledné sovietske ruble boli vydané tesne pred rozpadom impéria, ktoré si predsavzalo vybudovať komunizmus, v r. 1991. V duchu tradícií bola líčna strana papierových peňazí jednojazyčná – ruská. Na rubovej strane sa text v jazykoch zväzových republík už neuvádzal na platidlách všetkých nominálnych hodnôt (tabuľka č. 8).

Tabuľka č. 8. Rubľovka vzoru 1991.

nominálna hodnota	rok emisie	jazyk na lícnej strane	jazyk na rubovej strane
1	1991	ruský	ruský
3			
5			
10			
50			ruský, ukrajinský, bieloruský, uzbecký, kazašský, gruzínsky, azerbajdžanský, litovský, moldavský, lotyšský, kirgizský, tadžický, arménsky, turkménsky, estónsky
100			ruský, ukrajinský, bieloruský, uzbecký, kazašský, gruzínsky, azerbajdžanský, litovský, moldavský, lotyšský, kirgizský, tadžický, arménsky, turkménsky, estónsky
200			ruský
500			
1000			

Od 26. decembra 1991 bol sovietsky rubel' iba prechodným platidlom a onedlho bol stiahnutý z obehu.

4. ZHRNUTIE

Jazykovú politiku v jej základoch ovplyvňujú jazykové ideológie (Spolsky 2004, s. 5). Jazykové ideológie sú myšlienky, idey, predstavy, ktoré slúžia na vysvetľovanie faktov, názorov, aktov súvisiacich s jazykom (s jazykovým systémom, používaním jazyka, vzájomným vzťahom jednotlivých jazykov, variantami vnútri jazykov, jazykovými spoločenstvami), resp. ktoré sú v pozadí aktov zacielených na jazyky, používanie jazykov, jazykové variety a na nositeľov jazykov, a tým ovplyvňujú jazykovú politiku. V skutočnosti sa za nimi skrývajú nie jazykové, ale politické, hospodárske a kultúrne hodnoty, záujmy a ideológie. Jazykové ideológie zobrazujú jazyk cez hodnoty a záujmy spoločenských skupín. Jazykovú politiku toho-ktorého štátu zväčša ovplyvňujú viaceré jazykové ideológie súbežne. Zmenou politických záujmov sa môžu meniť aj jazykové ideológie v pozadí jazykovej politiky (Gal 2002).

Jazyky použité na papierových peniazoch vnímame aj ako odraz jazykových ideológií štátu. Prostredníctvom uvedenia či, naopak, neuvedenia niektorých jazykov chce ten-ktorý štát vyslať verejnosti posolstvo o svojej politike. Prvky jazykovej

krajiny sa totiž môžu ponímať aj ako symboly (Ben-Rafael – Shohamy – Amara – Trumper-Hecht 2006, s. 8). Krátke texty na papierových peniazoch teda vysielajú dôležitý odkaz o tom, ako centrálna moc vidí vzájomný vzťah jazykov používaných v krajine, resp. o tom, aký odkaz chce moc sprostredkovať uvádzaním týchto jazykov (Hult 2014, s. 513).

V našej štúdií sme na príklade medzivojnovnej československej koruny a sovietskeho rubľa ukázali, že popri najdôležitejších štátnych symboloch (hymna, vlajka a znak) majú symbolickú funkciu aj bankovky. Usporiadanie, pozícia jazykov, ktoré sú na nich uvedené, poskytuje dôležitú informáciu o hierarchických pomeroch jazykov (Sebba 2013). Naša analýza navyše poukázala aj na to, že zmenou politickej situácie dochádza k pridaniu nových jazykov, resp. zmeny v politike môžu viesť k degradácii, vyškrtnutiu niektorých jazykov (Irvine – Gal 2000). Pridávanie a odobranie jazykov je vždy reakciou na nejaké politické zmeny. Takto sa stávajú aj bankovky nositeľmi politických odkazov, ktoré sa dajú semioticky analyzovať. Naša analýza dosvedčuje, že nielen forma, farebnosť, výzdoba, kurz a bezpečnostné prvky papierových platidiel podliehajú prísnej kontrole štátov, ale aj symboly a jazyky na nich použité. Tým sa stávajú na platidlách uvádzané (a z nich odstránené) jazyky produktami dominantných jazykových ideológií.

Bibliografia

ARONIN, Larissa – LAOIRE, Muiris Ó. (2012): The Material Culture of Multilingualism. In: D. Gorter et al. (eds.): *Minority Languages in the Linguistic Landscape*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 299 – 318.

BACKHAUS, Peter (2007): *Linguistic Landscapes: A Comparative Study of Urban Multilingualism in Tokyo*. Clevedon: Multilingual Matters. 168 s.

BENEŠ, Edvard (1917): *Bohemia's Case for Independence*. London: Allen and Unwin. 132 s.

BENEŠ, Edvard (1916): *Détruisez l'Autriche-Hongrie! La Martyre des Tchécoslovaques à travers l'histoire*. Paris: Librairie Delagrave. 75 s.

BEN-RAFAEL, Eliezer – SHOHAMY, Elana – AMARA, Muhammad Hasan – TRUMPER-HECHT, Nira (2006): Linguistic landscape as symbolic construction of the public space: The case of Israel. In: D. Gorter (ed.): *Linguistic landscape: A new approach to multilingualism*. Clevedon – Buffalo – Toronto: Multilingual Matters, s. 7 – 30.

CENOZ, Jasone – GORTER, Durk (2006): Linguistic landscape and minority languages. In: *International Journal of Multilingualism*, roč. 3, č. 1, s. 67 – 80.

CSERNICKSKÓ István (2019): *Fények és árnyak Kárpátalja nyelvi tájképéből*. Ungvár: Aurdor-Shark. 240 s.

CSERNICKSKÓ, István – BEREKSZÁSZI, Anikó (2019): Different states, same practices: visual construction of language policy on banknotes in the territory of present-day Transcarpathia. In: *Language Policy*, roč. 18, č. 2, s. 269 – 293.

CSERNICKSKÓ, István – LAIHONEN, Petteri (2016): Hybrid practices meet nation-state language policies: Transcarpathia in the twentieth century and today. In: *Multilingua*, roč. 35, č. 1, s. 1 – 30.

GAL, Susan (2002): Language Ideologies and Linguistic Diversity: Where Culture Meets Power. In: L. Keresztes et al. (eds.): *A magyar nyelv idegenben*. Debrecen: Debreceni Egyetem, s. 197 – 204.

GORTER, Durk (2006): Further Possibilities for Linguistic Landscape Research. In: D. Gorter (ed.): *Linguistic Landscape: A New Approach to Multilingualism*. Clevedon–Buffalo–Toronto: Multilingual Matters, s. 81 – 89.

GORTER, Durk (2018): Methods and Techniques for Linguistic Landscape Research: About Definitions, Core Issues and Technological Innovations. In: M. Pütz et al. (eds.): *Expanding the Linguistic Landscape: Linguistic Diversity, Multimodality and the Use of Space as a Semiotic Resource*. Bristol–Blue Ridge Summit: Multilingual Matters, s. 38 – 57.

HULT, Francis M. (2014): Drive-thru linguistic landscaping: Constructing a linguistically dominant place in a bilingual space. In: *International Journal of Bilingualism*, roč. 18, č. 5, s. 507 – 523.

IRVINE, Judith T. – GAL, Susan (2000): Language ideology and linguistic differentiation. In: P. V. Kroskrity (ed.): *Regimes of Language: Ideologies, Politics and Identities*. Santa Fe, NM: School of American Research Press, s. 35 – 83.

ITAGI, Narasimha – SHAILENDRA, Kumar (2002): *Linguistic Landscaping in India with Particular Reference to the New States: Proceedings of a Seminar*. Mysore: Central Institute of Indian Languages and Mahatma Gandhi International Hindi University. 255 s.

JAWORSKI, Adam – THURLOW, Crispin (2010): Introducing Semiotic Landscapes. In: A. Jaworski et al. (eds.): *Semiotic Landscapes: Language, Image, Space*. London: Continuum, s. 1 – 40.

KROSKRITY, Paul V. (2000): Regimenting language. In: P. V. Kroskrity (ed.): *Regimes of Language: Ideologies, Politics and Identities*. Santa Fe, NM: School of American Research Press, s. 1 – 34.

LANDRY, Rodrigue – BOURHIS, Richard (1997): Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality. In: *Journal of Language and Social Psychology*, roč. 16, s. 23 – 49.

MASARYK, Tomáš Garrigue (1925): *Světová revoluce: Za války a ve válce, 1914 – 1918*. Praha: Orbis. 650 s.

PENNYCOOK, Alastair (2017): Translanguaging and semiotic assemblages. In: *International Journal of Multilingualism*, roč. 14, č. 3, s. 269 – 282.

RÁDÓCZY, Gyula (1971): Adatok a legújabbkori magyar pénztörténethez I. A korona-pénzrendszer. In: *Az Érem*, č. 2, s. 14 – 26.

RAENTO, Pauliina – HÄMÄLÄINEN, Anna – IKONEN, Hanna – MIKKONEN, Nella (2004): Striking Stories. A Political Geography of Euro Coinage. In: *Political Geography*, roč. 23, č. 8, s. 929 – 956.

SEBBA, Mark (2013): The visual construction of language hierarchy: The case of banknotes, coins and stamps. In: *Journal of Language and Politics*, roč. 12, č. 1, s. 101 – 125.

SHEVELOV, George Y. (1986): The Language Question in the Ukraine in the Twentieth Century (1900 – 1941). In: *Harvard Ukrainian Studies*, roč. 10, č. 1 – 2, s. 71 – 170.

SHOHAMY, Elana – WAKSMAN, Shoshi (2009): Linguistic landscape as an ecological arena: Modalities, meanings, negotiations, education. In: E. Shohamy et al. (eds.): *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*. New York – London: Routledge, s. 313 – 331.

SPOLSKY, Bernard (2004): *Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press. 250 s.

SZOTÁK, Szilvia (2018): A nyelvi tájkép kutatás, mint az alkalmazott nyelvészet egyik legújabb kutatási területe. In: *Hungarológiai Közlemények*, č. 1, s. 30 – 42.

TÓTH, Andrej – NOVOTNÝ, Lukáš – STEHLÍK, Michal (2012): *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938. Od státu národního ke státu národnostnímu?* Praha: Togga – Filozofická fakulta UK v Praze. 722 s.

VESELKOVA, Marcela – HORVATH, Julius (2011): National identity and money: Czech and Slovak Lands 1918 – 2008. In: *Nationalities Papers*, roč. 39, č. 2, s. 237 – 255.

ZEMAN, Zbyněk (2000): *Edvard Beneš – politický životopis*. Praha: Mladá fronta. 444 s.

БЕРЕГСАСІ, Аніко – ГАЗДАГ, Вільмош – ЧЕРНИЧКО Степан (2020): Мовна політика і мовний ландшафт: польська мова на банкнотах Чехословацької Республіки 1919 – 1938 рр. In: *Українська полоністика*, роč. 18, s. 13 – 29.

БЕРЕГСАСІ, Аніко – ЧЕРНИЧКО, Степан (2020): *Гроші та (мовна) політика. Візуальна конструкція мовної політики на банкнотах на території сучасного Закарпаття*. Törökbálint: Termini Egyesület. 120 s.

ЛОМШИН, Владимир (2010): Денежная реформа 1947 г. и отмена карточной системы. In: *Регионология*, č. 2, s. 314 – 320.